

De gemeenschap als integraal onderdeel van het museum

Naar een nieuw museumlandschap

Interview met museologe Dieuwertje Wijsmuller door Frieda Crooy

Dieuwertje Wijsmuller (1981) is gespecialiseerd in collectiewaardering, ontzameltrajecten en co-creatie. Vanuit haar bureau CreativeCultureConsultancy ondersteunt zij musea en andere collectie beheerders instellingen in collectie en co-creatieprojecten. Ze geeft (internationaal) colleges en lezingen over haar specialismes en was vanuit haar dwarsdenkende instelling adviseur van de Raad voor Cultuur van 2017 tot 2021. Van 2019 tot 2021 werkte zij als Faro-verbinder voor het Faro-programma van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Dit programma verkent hoe het Verdrag van Faro van de Raad van Europa een plek kan krijgen in de Nederlandse erfgoedpraktijk.

Museologe Dieuwertje Wijsmuller (foto: Dieuwertje Wijsmuller)

Hoe definieer je co-creatie in de erfgoedsector?

Bij participatie of co-creatie werkt een culturele instelling samen met gemeenschappen of individuen. Het cultureel erfgoed gebruiken zij als middel om een langdurige relatie aan te gaan, een gezamenlijk doel te bereiken, om in gesprek met elkaar te gaan en meer begrip voor elkaar te creëren, de sociale impact van de instelling te vergroten en daarmee het bestaansrecht te borgen en,

vooral, om deze groepen of individuen te *empoweren*. Co-creatie komt voor in verschillende vormen en uit verschillende behoeftes. Het kan zijn dat het initiatief uitgaat van de instelling maar soms neemt de gemeenschap of het individu het voortouw. Het kan zijn dat de culturele instelling *in the lead* is of een faciliterende rol inneemt. Hetzelfde geldt voor de gemeenschappen of individuen.

Op wat voor wijze heb je je rol als Faro-verbinder ingevuld?

Vanaf 2019 ging ik voor de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed op zoek naar de werking van de uitgangspunten van het Verdrag van Faro in de museale sector. Dit verdrag van De Raad van Europa spreekt van een recht op erfgoed, het recht voor mensen om te benoemen wat voor hen van waarde is, en over de meerwaarde van erfgoed voor de samenleving. Als Faro-verbinder verbond ik mij aan Imagine IC, de Verhalenwerf Hoogeveen en het Stedelijk Museum Schiedam. Ieder werken zij op hun eigen manier aan een co-creatieverfgoedlandschap, met verschillende vormen van participatie. Imagine IC is opgericht als co-creatieve instelling en werkt hier al meer dan twintig jaar mee. Het Stedelijk Museum Schiedam probeert sinds 2018 meer van en voor de Schiedammers te worden en de Verhalenwerf Hoogeveen ontwikkelt zich sinds 2015 tot een co-creatievere organisatie.

Kan je wat meer vertellen over de manier waarop je betrokken was bij de drie projecten?

Met Imagine IC werkte ik van september 2019 tot januari 2021 onder andere aan de inventarisatie van de collectie van wijlen Rita Maasdamme en aan het opstellen van een participatieve waardering hiervan.

Onderzoek naar de collectie van Stedelijk Museum Schiedam in het speciaal daarvoor ingerichte en publiek toegankelijke Kijkdepot. Een groot deel van de onderzoekers bestaat uit vrijwilligers die speciaal voor dit project geworven zijn onder de inwoners van Schiedam. Foto: Aad Hoogendoorn

Voor de Verhalenwerf ontwikkelde ik in de afgelopen twee jaar Verhalentafels en wisseltonstellingen, zowel met ideeën vanuit de Verhalenwerf zelf als met ideeën van Hoogeveeners. Bij het Stedelijk Museum Schiedam was ik van september tot augustus 2021 verbonden als procesarchitect en projectleider van de waardering van de historische collectie, die met de Schiedammer uitgevoerd werd. Ook werkte ik vanuit het Faro-verbindingsschap aan verschillende projecten van Mijn Schiedam, waaronder de organisatie van de Schiedamse versie van Verhalentafels rondom de historische collectie en aan een project waarin het museum Schiedams migratie-erfgoed verzamelde. De drie instellingen waar ik werkte, maar ook projecten van andere musea, begonnen aan samenwerkingsprojecten óf vanuit de collectie, óf van uit een maatschappelijk belang. Ik heb van alle drie projectbeschrijvingen gemaakt en het doel, de aanpak, het resultaat, het initiatief, de meerwaarde en kanttekeningen geformuleerd.

De praktijkvoorbeelden zijn te lezen op cultureelerfgoed.nl

Welke conclusie trek jij na je ervaringen?

Na decennia denken en praten over participatie, gaat het roer eindelijk om. De museale sector zet serieuze stappen richting een co-creatievriendelijk landschap. Zelfs als het om de kerncollectie gaat. Ik heb ondervonden dat wie eenmaal over de drempel stapt, niet snel meer teruggaat.

De eerste samenwerking met mensen van “buiten” was een aparte ervaring. Eerst was er onrust over andere opvattingen, werkwijzen, kwaliteitsnormen... Maar als je durft loslaten, ga je

op een andere manier van je vak houden. Samen met niet beroepsmatig betrokkenen werken aan een erfgoedproject, is een verrijking van je kennis en netwerk. En het zorgt ervoor dat de gemeenschappen, waar jouw museale instelling deel van uitmaakt, zich meer verbonden voelen met de collectie. Toen ik als verbinder betrokken raakte bij het Faro-programma, was mijn kennis over co-creatie minimaal. Ik wist dat mijn specialisme, collectie-waardering en ontzamen, hoe fantastisch ook, een eerste wereldprobleem is. Musea hebben te veel en willen er – op een goede en dus sterk expert gedreven manier – vanaf. Ik was dan ook benieuwd of ik vanuit mijn specialisme wel raakvlakken zou kunnen ontdekken met Faro dat zoekt naar de meerwaarde van erfgoed voor de samenleving. Maar het kan verkeren. Het luxeprobleem van ontzamen blijken we heel goed in te kunnen zetten om sociale ontwikkelingen teweeg te brengen.

Hoe kunnen museale instellingen deze omslag maken?

Ik pleit ervoor om vóór ons de drempels te slechten en achter ons bergen op te werpen zodat er geen weg terug meer is. Als we deze ontwikkeling echt onomkeerbaar willen maken, moeten musea

Musea moeten de gemeenschap als onmisbare partner gaan beschouwen

ook hun gemeenschappen als onmisbare partner binnen hun netwerk gaan beschouwen en met evenveel zorg omgeven als dat zij bij hun collecties doen.

Ik heb gezien dat je met een onconventionele aanpak waardevolle input krijgt voor je nieuwe beleid. Bijvoorbeeld door – zoals Imagine IC doet – een verzamelnetwerker in te zetten die op mensen gericht is, luistert en sloten koffie met ze drinkt. Voor elke organisatie die aan erfgoed co-creatie doet, is dit een onmisbare functie. Om te weten wat er speelt in de buurt, zijn voelsprietten essentieel. Om zichtbaar te zijn is een gezicht buiten de muren van de organisatie nodig van één of meerdere empathische personen die zich kunnen verplaatsen in een ander en altijd beschikbaar zijn. Samenwerken stopt namelijk niet na 17.00 uur, zeker niet met vrijwilligers.

Het vraagt om een leiding die overtuigd is van het belang van participatie en structurele budgetten. Met de moed om zekerheden van projectgericht werken los te laten, en de dynamiek en verrassing van het proces toe te laten, waarbij de gemeenschap en de fysieke collectie een hechte relatie aangaan.

Musea kunnen een bijdrage leveren aan de wijkaanpak door samen met bewoners op zoek te gaan naar de geschiedenis van een wijk

De collectie vormt vaak de basis bij projecten. Bij tentoonstellingen, educatieve projecten en projecten waar samenwerking centraal staat, ligt dit voor de hand. De collectie is ten slotte van oudsher een *Unique Selling Point* van een museale instelling. Bij het Stedelijk Museum Schiedam is het Kijkdepot een in mijn ogen uitstekend voorbeeld van hoe een museum in samenspraak en -werking met de lokale bevolking waarde geeft aan de collectie. Dankzij de interactie met de inwoners van Schiedam worden de fysieke objecten aan betekenis doordat ze werden verbonden aan verhalen, archieven, literatuur, en kunst. Een dergelijke integrale erfgoedbenadering sluit ook beter aan bij de belevingswereld van inwoners. Bij de Verhalenwerf in Hoozeveeën is de combinatie van objecten en verhalen in een bibliotheeksetting het uitgangspunt. Bij elke tentoonstelling die de Verhalenwerf ontwikkelt, worden verhalen opgehaald bij Hoozeveeëners. Deze worden opgeschreven en gepubliceerd op de website. Samen met de Verhalentafels waar het gesprek over een thema uit de tentoonstelling centraal staat, vormt dit een rond geheel.

Niet elk museum heeft een collectie die geschikt is om de gemeenschap bij te betrekken, hoe kunnen zij vormgeven aan participatie en co-creatie?

Een museum kan ook werken aan projecten over sociale thema's zonder dat de collectie direct een rol speelt. Zo ontwikkelde het Zeeuws Museum verschillende samenwerkingsprojecten om te 'onderzoeken of musea kunnen bijdragen aan moeilijk oplosbare

maatschappelijke problemen zoals het bestrijden van eenzaamheid'. Het Stedelijk Museum Schiedam organiseerde de stickerverzamelactie 'Buurtplaatjes' waarop buurtbewoners zich presenteren. Mensen kunnen – net als met de voetbalplaatjes van de supermarkt – stickers verzamelen bij verschillende mkb'ers en daarmee een boek vullen. Zo leren ze op speelse wijze de buurt en zijn bewoners kennen. De collectie van het museum speelt hierin geen rol. De inbreng van het museum bestaat vooral uit de kennis, creativiteit, kwaliteiten en vaardigheden van de medewerkers. Het museum doet dit vanuit de gedachte dat het ook een sociale instelling is. Ik zie dat als een belangrijke opgave voor de toekomst. Hoe zet je je als instelling in voor de samenleving? Zo zijn er in Italië bijvoorbeeld vaccinatielocaties geopend in een museum. Daarbij schuifelen mensen in een wachtrij langs de collectie. Op die manier komen andere mensen dan gebruikelijk in contact met het museum. Het museum kan daarnaast ook buiten haar muren opereren. De stad of het dorp in. Musea kunnen eveneens een bijdrage leveren aan de hedendaagse wijkaanpak die gericht is op community building, door samen met bewoners op zoek te gaan naar de geschiedenis van de wijk.

Met hulp van Imagine IC bogen Bianca Maasdamme en andere familieleden zich over de bijzondere erfenis van hun tante Rita: een collectie diorama's en creaturen over het slavernijverhaal. Foto: Paul Tolenaar

Als een museale instelling co-creatie en participatie opneemt in haar beleid, heeft dat ook financiële consequenties. Er moet personeel voor beschikbaar zijn en aan extra taken uitvoeren hangt altijd een prijskaartje. Is dat geen belemmering?

Er zijn – bijvoorbeeld vanuit de overheid – wel middelen beschikbaar voor co-creatie en participatie. Zo is er het Fonds voor Cultuurparticipatie.

Maar geld is vaak maar tijdelijk beschikbaar. Samenwerkingsprojecten zijn meestal niet kostenefficiënt en stoppen vaak zodra de geldkraan wordt dichtgedraaid. *Mijn Schiedam* is in principe een tijdelijk project van het Stedelijk Museum Schiedam, gesteund met externe middelen. Het Mijn Schiedam-team is verantwoorde-

lijk voor alle co-creatieve projecten die het museum met en voor de Schiedammers organiseert en door de Schiedammers laat organiseren. Met het wegvallen van geldstromen bestaat de kans dat Mijn Schiedam ook stopt en vier jaar kennis en ervaring verloren raakt. Alhoewel ik me niet kan voorstellen dat de directie van het museum deze keuze zou maken.

Toch moeten museale instellingen “aan de bak” met co-creatie. Door de voorwaarden die onder andere het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en wetenschap stelt aan de vierjarige Basis Infrastructuur 2021-2024 worden musea expliciet uitgedaagd hun plannen voor participatie vorm te geven. Het ministerie kijkt kritisch hoe musea dit aspect in hun beleid vormgeven.

Een van de Verhalentafels die Bibliotheek Hoogeveen organiseerde. In dit geval over de razzia in Hollandscheveld op 10 november 1944. Foto: Bibliotheek Hoogeveen

Dat is nogal een opgave, want dat vraagt om het doorbreken van vaste patronen met consequenties voor de conservatoren en andere museummedewerkers.

Inbedding in de organisatie betekent niet automatisch dat iedere medewerker zich met het concept op zijn gemak voelt. Het vraagt een nieuwe manier van denken over projecten en de manier waarop de organisatie het publiek, publieksgroepen of individuen benadert. Ook het loslaten van de ‘macht’ vergt moed. Waarom zouden conservatoren minimaal vier jaar studeren en dertig jaar werkervaring nodig hebben als een – in hun ogen – ‘amateur’ mag meebeslissen over de waarde van een collectiestuk of de output van een project?

Het vaak gebruikte adagium *collecties zijn dynamisch* houdt toch echt in dat in de zienswijze op een collectie alle kennis en input van derden welkom zou moeten zijn. Het geeft immers een meerstemmige benadering en de collectie wint daardoor aan waarde. En het wiel hoeft niet opnieuw uitgevonden te worden. Een echte transitie in het denken en doen over publieksparticipatie veroor-

zaakte het boek ‘The participatory Museum’ van Nina Simon uit 2010. Simon zet hierin helder uiteen hoe musea co-creatie een niveau hoger kunnen tillen. En dat gaat niet om het kunnen achterlaten van een mening of boodschap wat – laten we eerlijk zijn – soms nog steeds wel gezien wordt als een volwaardige vorm van participatie.

Simons’ visie is dat culturele instellingen zich met hun publiek kunnen verbinden en hun waarde en bestaansrecht kunnen uitdragen als ze mensen uitnodigen actief deel te nemen als cultureel participant in plaats van als passieve consument. Het boek biedt concrete handvatten om met co-creatie aan de slag te gaan en geeft het denken over samenwerken een vlucht. Ook al is het boek geschreven op de Amerikaanse situatie, die niet altijd overeenkomt

Co-creatie vraagt om een nieuwe manier van denken over projecten en de manier waarop de organisatie het publiek, publieksgroepen of individuen benadert

met die in Nederland. In de Verenigde Staten zijn veel mensen trotse leden van *communities*, maar Nederlanders vinden het vaak onplezierig om in één hokje gedrukt te worden. Het woord *gemeenschap* in die zin van het woord, gebruikt in Nederland ook niet iedereen. Imagine IC spreekt bijvoorbeeld liever over netwerken. Dat impliceert een meer open systeem.

Bij co-creatie zijn vrijwilligers onmisbaar, hoe bind je deze groep aan het museum?

Om samenwerking en co-creatie in je organisatie te borgen zijn drie aspecten belangrijk, vertrouwen, veiligheid en continuïteit. Ze komen samen in een persoon als de verzamelnetwerker en “professionele koffiekopjesdrinker” van Imagine IC. Mensen vertrouwen hem en durven zich kwetsbaar bij hem op te stellen. Hij creëert een veilige omgeving waar iedereen zichzelf kan zijn, kan zeggen wat gezegd moet worden en waar iedereen respect heeft voor elkaars meningen, ook al zijn mensen het vaak niet met elkaar eens. Juist hierdoor voeren zij goede gesprekken. Vertrouwen winnen en een plek creëren waar mensen zich veilig voelen kost tijd. Daarom is continuïteit belangrijk. Bij veel wisselingen van medewerkers verdwijnt het vertrouwen en voelt een plek niet langer veilig.

Het is niet eenvoudig om groepen of personen te bereiken die eerder niet in zicht waren. Te vaak wordt de makkelijke weg gezocht. Personen met een brugfunctie worden vaak gezien als hét (enige) aanspreekpunt van een gemeenschap. Maar dat zij altijd klaar zullen staan om het museum te helpen is onrealistisch. Het getuigt van te weinig interesse in de groep die je als museum wil bereiken. Het museum moet actief in dialoog zijn met en zich

kwetsbaar durven opstellen naar verschillende groepen en individuen: waaraan hebben zij behoefte en waaraan vooral niet.

Er moet dus een vertrouwensband opgebouwd worden, spelen daarbij nog meer factoren een rol?

Ook het museumgebouw zelf en de functies die het heeft kan het gevoel van veiligheid en vertrouwen vergroten. Zo probeert Stedelijk Museum Schiedam met een laagdrempelig lunchbuffet in de entreehal ook niet-museumgangers te trekken. Ze hoopt daarmee dat mensen vertrouwd raken met het gebouw en daar gaan afspreken, ook al gaan ze het museum niet in. Het museum moet als fysiek gebouw onderdeel worden van het dagelijks leven, net als een café of een boekwinkel.

Dat een gebouw soms ook onbewust kan tegenwerken, merkten we bij Imagine IC. Vanuit de Armeense vrouwengemeenschap kwam een idee voor een gespreksochtend. De eerste generatie Armeense vrouwen in Nederland is vaak ongeletterd en vrij onzichtbaar in het straatbeeld. Nadat Imagine IC alle voorbereidingen had getroffen, kwamen uiteindelijk maar drie vrouwen opdagen. De anderen voelden zich als ongeletterden niet op hun plek in de bibliotheek waarin Imagine IC gevestigd is.

Tot wat voor inzicht ben je gekomen, na deze intensieve samenwerking met co-creatie in de museale wereld?

Als Faro-verbinder op viel mij op dat het samenwerken met mensen buiten je eigen 'bubbel' meer effect heeft dan je vooraf

kunt voorspellen. De bezoekers in Schiedam werden in het Kijkdepot onderzoekers en gingen dus onofficieel deel uitmaken van het team. Maar belangrijker nog is dat mensen een band krijgen met het museum en vragen naar zichtbaarheid van de collecties. Door een open houding komen steeds meer mensen van buiten naar de instelling met eigen ideeën voor samenwerking.

Een basisvoorwaarde voor succesvolle co-creatie en participatie is het uitgangspunt dat de gemeenschap evenveel zorg behoeft als de collectie

Gedurende mijn onderzoek bij de drie instellingen heb ik ervaren dat co-creatief werken zowel voor de betrokken instellingen als de omgeving meerwaarde oplevert. Geslaagde co-creatie projecten vragen een extra inzet en inspanning van de betrokken instelling, maar het is nodig en mogelijk om co-creatie een standaard onderdeel van het museumwerk te laten zijn.

Na mijn onderzoek kom ik tot de stelling: Een basisvoorwaarde voor het slagen van co-creatie en participatie initiatieven is het uitgangspunt dat de gemeenschap evenveel zorg behoeft als de collectie.